

TƏHSİL HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun vətəndaşların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş təhsil hüququnun təmin edilməsi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini və təhsil fəaliyyətinin tənzimlənməsinin ümumi şərtlərini müəyyən edir, təhsilin ayrı-ayrı pillələri üzrə müvafiq qanunların və digər normativ hüquqi aktların qəbul edilməsində baza rolunu oynayır. Azərbaycan Respublikasında təhsil dünyəvi və fasiləsiz xarakter daşımaqla, vətəndaşın, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarını əks etdirən strateji əhəmiyyətli prioritet fəaliyyət sahəsidir. Azərbaycan Respublikasında təhsil insan hüquqları haqqında beynəlxalq konvensiyalara və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı digər beynəlxalq müqavilələrə əsaslanır, təhsil sahəsində milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərin prioritetliyi əsasında dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunaraq inkişaf edir.

I FƏSİL ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu Qanunda istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakı mənalara ifadə edilir:

1.0.1. abituriyent – ali təhsil və ya orta peşə-ixtisas təhsili müəssisəsinə qəbul olunmaq üçün müvafiq sənədləri təqdim etmiş şəxs;

1.0.2. adlı təqaüd – təhsildə uğurlu nəticələri ilə xüsusi fərqlənən, təhsil müəssisəsinin ictimai-mədəni həyatında fəal iştirak edən təhsilənlərin həvəsləndirilməsi üçün dövlət, hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən konkret şəxsin adına təsis olunan təqaüd;

1.0.3. adyunktura – hərbi təhsil müəssisəsində doktoranturaya bərabər tutulan yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması forması;

1.0.4. akademiya – müəyyən sahə üzrə ali və əlavə təhsil proqramlarını həyata keçirən, fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatlar aparən ali təhsil müəssisəsi;

1.0.5. akkreditasiya – təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin dövlət təhsil standartlarına uyğunluğunun və onun statusunun müəyyənləşdirilib təsdiq edilməsi proseduru;

1.0.6. attestasiya – hər bir təhsil pilləsində və səviyyəsində təhsilənlərin təhsildə nailiyyətlərinin və təhsilverənlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi proseduru;

1.0.7. bakalavr – bakalavriatı bitirmiş şəxslərə verilən ali peşə-ixtisas dərəcəsi;

1.0.8. bakalavriat – müvafiq ixtisaslar üzrə geniş profilli mütəxəssis hazırlığını həyata keçirən ali təhsilin birinci səviyyəsi;

1.0.9. distant (məsafədən) təhsil – tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunduğu təhsiləlmə forması;

1.0.10. dissertasiya – müvafiq elmi dərəcə almaq üçün təqdim edilən elmi tədqiqat işi;

1.0.11. dissertant – dissertasiya işini yerinə yetirən şəxs;

1.0.12. doktorant – doktoranturada təhsil alan şəxs;

1.0.13. doktorantura – ali təhsilin ən yüksək səviyyəsi, doktorluq elmi dərəcəsinin alınmasını həyata keçirən yüksək səviyyəli elmi-pedaqoji kadr hazırlığı forması;

1.0.14. dosent – ali təhsil müəssisəsində müəllimlərə verilən elmi ad və seçkili vəzifə;

1.0.15. elmlər doktoru – elm sahələri üzrə doktoranturada verilən ən yüksək elmi dərəcə;

1.0.16. evdə təhsil – müvafiq təhsil proqramlarına uyğun olaraq ümumi təhsilin evdə təşkili forması;

1.0.17. əlavə təhsil – vətəndaşların hərtərəfli təhsil tələbatını ödəmək məqsədi ilə əlavə təhsil proqramları əsasında verilən təhsil;

1.0.18. fəlsəfə doktoru – elm sahələri üzrə doktoranturada verilən yüksək elmi dərəcə;

1.0.19. fərdi təhsil – müxtəlif səbəblərdən uzun müddət təhsildən kənar qalmış şəxslər, habelə müəyyən bir sahə üzrə xüsusi istedadı ilə fərqlənən şagirdlər üçün tətbiq edilən təhsil forması;

1.0.20. fəxri professor (doktor) – elmi-pedaqoji təcürbəsi və fəaliyyəti ilə fərqlənən professorlara və dosentlərə, eləcə də dünya elminin və təhsilinin inkişafında xüsusi xidmətləri olan xarici ölkə alimlərinə və ictimai xadimlərinə ali təhsil müəssisəsi tərəfindən verilən akademik ad (dərəcə);

1.0.21. formal təhsil – dövlət təhsil sənədinin verilməsi ilə başa çatan təhsil forması;

1.0.22. gimnaziya – əsasən humanitar sahədə istedad və qabiliyyəti ilə fərqlənən şagirdlər üçün təmayüllər üzrə təhsil xidmətləri göstərən ümumtəhsil müəssisəsi;

1.0.23. informal təhsil – özünütəhsil yolu ilə biliklərə yiyələnmənin forması;

1.0.24. innovasiya – müxtəlif təşəbbüslər, elmi tədqiqatlar əsasında formalaşan mütərəqqi xarakterli yeni-

liklər;

1.0.25. institut (ali məktəb) – müstəqil və ya universitetlərin struktur bölməsi olaraq, konkret ixtisaslar üzrə ali təhsilli mütəxəssis hazırlığını və əlavə təhsil proqramlarını həyata keçirən, tətbiqi tədqiqatlar aparan ali təhsil müəssisəsi;

1.0.26. ixtisas – müvafiq təhsil sənədində təsbit olunan peşə, bir peşə daxilində fəaliyyət növü;

1.0.27. ixtisaslaşma – müvafiq peşə-ixtisas təhsili istiqamətinin tərkib hissələrindən biri üzrə alınan peşə ixtisası;

1.0.28. kampus – müvafiq maddi-texniki bazaya və infrastrukturaya malik təhsil kompleksi (şəhərciyi);

1.0.29. kollec – orta ixtisas proqramları əsasında təhsil xidmətləri göstərən və subbakalavr peşə- ixtisas dərəcəsi vermək hüququ olan təhsil müəssisəsi;

1.0.30. konservatoriya – musiqi sahəsi üzrə yüksək ixtisaslı mütəxəssislər hazırlayan ali təhsil müəssisəsi;

1.0.31. qeyri-formal təhsil – müxtəlif kurslarda, dərnlərdə və fərdi məşğələlərdə əldə edilən və dövlət təhsil sənədinin verilməsi ilə müşayiət olunmayan təhsil forması;

1.0.32. lisenziya – təhsil fəaliyyətinə dövlət tərəfindən verilən xüsusi razılıq;

1.0.33. lisey – ümumi və tam orta təhsil səviyyələrində istedadlı şagirdlər üçün müvafiq təmayüllər üzrə təhsil xidmətləri göstərən ümumtəhsil müəssisəsi;

1.0.34. magistratura – ali təhsilin ikinci səviyyəsi;

1.0.35. magistr – magistraturanı bitirmiş şəxslərə verilən ali elmi-ixtisas dərəcəsi;

1.0.36. nostrifikasiya – təhsil haqqında sənədin ekvivalentliyinin müəyyən edilməsi proseduru;

1.0.37. professor – yüksək elm və təhsil göstəricilərinə (xüsusi qabiliyyət tələb edən sahələr istisna olmaqla) nail olan təcrübəli elmlər doktorlarına verilən elmi ad, ali təhsil müəssisəsində seçkili vəzifə;

1.0.38. rezidentura – tibb ixtisasları üzrə baza ali təhsili əsasında həkim-mütəxəssis hazırlığı forması;

1.0.39. sərbəst (eksternat) təhsil – müxtəlif səbəblərdən ümumi təhsildən kənar qalan şəxslərə təhsil almaq və ya təhsilə qayıtmaq üçün ümumi təhsilin hər hansı pilləsini vaxtından əvvəl bitirmək hüququ verən təhsilə qayıtma forması;

1.0.40. subbakalavr – orta ixtisas təhsili pilləsində məzunlara verilən peşə-ixtisas dərəcəsi;

1.0.41. təhsil krediti – fənnin məzmununa və həcminə uyğun olaraq onun mənimsənilməsinə ayrılan vaxtın ölçü vahidi;

1.0.42. tədris planı – müvafiq təhsil pilləsində tədris olunan fənlərə və dərslərə məşğələlərə ayrılan saatların miqdarını müəyyən edən əsas tənzimləyici sənəd;

1.0.43. təhsil – sistemləşdirilmiş bilik, bacarıq və və-

dişlərin mənimsənilməsi prosesi və onun nəticəsi;

1.0.44. təhsil investisiyası – təhsilin inkişafına sərmayə qoyuluşu;

1.0.45. təhsil proqramı (kurikulum) – təhsilin hər bir pilləsi üzrə təlim nəticələri və məzmun standartlarını, tədris fənlərini, həftəlik dərslər və dərslərdən məşğələ saatlarının miqdarını, pedaqoji prosesin təşkili, təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi və monitorinqinin aparılması sistemini özündə əks etdirən dövlət sənədi;

1.0.46. təhsil məhsulu – təhsil sahəsində innovasiyalar, orijinal təhsil və fənn proqramları, təlim metodları sistemi, təhsil modulları, təhsil layihələri;

1.0.47. təhsil müəssisəsi – müvafiq təhsil proqramları əsasında təhsil prosesini həyata keçirən və məzunlara müvafiq təhsil haqqında dövlət sənədi verən qurum;

1.0.48. təhsil müəssisəsinin muxtariyyəti – müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dövlət təhsil müəssisəsinə verilən müstəqillik;

1.0.49. təhsil franşayzinqi – təhsil məhsullarının müvafiq şərtlərlə (təhsil müəssisəsinin rəsmi adının və fərqləndirici nişanlarının saxlanması, müəlliflik hüququnun qorunması və s.) daxili və ya beynəlxalq təhsil bazarında reallaşdırılması üzrə kompleks xidmətlər sistemi;

1.0.50. həkim - baza ali tibb təhsili almış məzunlara verilən ali peşə-ixtisas dərəcəsi;

1.0.51. həkim-mütəxəssis – müvafiq təhsil proqramlarına əsasən rezidenturayı bitirmiş şəxslərə verilən ali peşə-ixtisas dərəcəsi;

1.0.52. tyutor – ali təhsil müəssisəsində akademik məsləhətçi;

1.0.53. universitet – ali təhsilin bütün səviyyələri üzrə geniş spektrli mütəxəssislər hazırlığını, əlavə təhsil proqramlarını həyata keçirən, fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatlar aparan çoxprofilli aparıcı ali təhsil müəssisəsi

Maddə 2. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

2.1. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, təhsil sahəsinə aid olan digər normativ hüquqi aktlardan və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.

2.2. Təhsil qanunvericiliyinin əsas məqsədi təhsil sahəsində vətəndaşların konstitusiyaya hüququnun təmin edilməsindən və qorunmasından, icra strukturlarının, təhsilənlərin və təhsilverənlərin, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və vəzifələrinin düzgün müəyyən edilməsindən, onlar arasında münasibətlərin tənzimlənməsindən, təhsil sisteminin sərbəst fəaliyyəti və inkişafı üçün hüquqi təminatların yaradılmasından ibarətdir.

2.3. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən dini təhsil müəssisələrinə, xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndəlikləri və konsulluqları yanında təhsil müəssisələrinə şamil edilmir.

Maddə 3. Təhsil sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri

3.0. Təhsil sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

3.0.1. humanistlik – milli və ümumbəşəri dəyərlərin, şəxsiyyətin azad inkişafının, insan hüquqları və azadlıqlarının, sağlamlığın və təhlükəsizliyin, ətraf mühitə və insanlara qayğı və hörmətin, tolerantlıq və dözümlülüyn prioritet kimi qəbul olunması;

3.0.2. demokratiklik – təhsilalanların azad düşüncə ruhunda tərbiyə edilməsi, təhsilin dövlət-ictimai əsaslarla təşkilində və idarə edilməsində səlahiyyət və azadlıqların genişləndirilməsi, təhsil müəssisələrinin muxtariyyətinin artırılması;

3.0.3. bərabərlik – bütün vətəndaşların bərabər şərtlər əsasında təhsil almasına imkanlar yaradılması və təhsil hüququnun təmin olunması;

3.0.4. millilik və dünyəvilik – milli və ümumbəşəri dəyərlərin qorunması və onların dialektik vəhdətinin təmin edilməsi əsasında dünyəvi təhsil sisteminin yaradılması və inkişaf etdirilməsi;

3.0.5. keyfiyyətlik – təhsilin mövcud standartlara, normalara, sosial-iqtisadi tələblərə, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarına uyğunluğu;

3.0.6. səmərəlilik – təhsilin və elmi yaradıcılığın daim inkişaf edən, faydalı və son nəticəyə istiqamətlənən müasir metodlarla təşkili;

3.0.7. fasiləsizlik, vəhdətlik, daimilik – mövcud təhsil standartları, tədris proqramları və planları əsasında təhsilin bir neçə səviyyədə əldə edilməsi imkanı, təhsilin ayrı-ayrı pillələri arasında sıx dialektik qarşılıqlı əlaqənin təmin olunması və onun insanın bütün həyatı boyu ardıcıl davam etməsi;

3.0.8. varislik – təhsil sahəsində əldə olunmuş bilik və təcrübənin ardıcıl olaraq növbəti nəsələ (dövrə) ötürülməsi;

3.0.9. liberallaşma – təhsil sahəsinin və təhsil fəaliyyətinin açıqlığının genişləndirilməsi;

3.0.10. inteqrasiya – milli təhsil sisteminin dünya təhsil sisteminə səmərəli formada qoşulması, uyğunlaşması və qovuşması əsasında inkişafı.

Maddə 4. Təhsilin əsas məqsədi

4.0. Azərbaycan Respublikasında təhsilin əsas məqsədi aşağıdakılardır:

4.0.1. Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrinə və demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına

sadiq olan, müstəqil və yaradıcı düşüncə vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək;

4.0.2. milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan, təşəbbüsləri və yenilikləri qiymətləndirməyi bacaran, nəzəri və praktiki biliklərə yiyələnən, müasir təfəkkürlü və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssis-kadrlar hazırlamaq;

4.0.3. sistemləşdirilmiş bilik, bacarıq və vərdislərin mənimsənilməsini və ixtisasın daim artırılmasını təmin etmək, təhsilalanları ictimai həyata və səmərəli əmək fəaliyyətinə hazırlamaq.

Maddə 5. Təhsil hüququna dövlət təminatı

5.1. Dövlət hər bir vətəndaşın təhsil alması üçün müvafiq şəraitin yaradılmasına təminat verir və təhsilin hər hansı pilləsindən, səviyyəsindən və formasından məhrum edilməsinə yol vermir.

5.2. Dövlət cinsindən, irqindən, dilindən, dinindən, siyasi əqidəsindən, milliyyətindən, sosial vəziyyətindən, mənşəyindən, sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşa təhsil almaq imkanı yaradılmasına və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə təminat verir.

5.3. Dövlət mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün təhsil müəssisələrinə iş qəbulda, vəzifələrə təyin olunmada və ya seçilmədə, əməyin stimullaşdırılmasında, təhsil müəssisələrinə qəbul olunmada, təhsilalanların təqaüdlə təmin edilməsində, ixtisasların seçilməsində, biliyin qiymətləndirilməsində, məzunların işlə təmin edilməsində, təhsilin növbəti pillədə davam etdirilməsində, ixtisasın artırılmasında və təhsil sahəsində digər məsələlərdə kişilər və qadınlar üçün bərabər imkanlar yaradılmasını təmin edir.

5.4. Dövlət hər bir vətəndaşın icbari ümumi orta təhsil almaq hüququnu təmin edir. Dövlət təhsil müəssisələrində hər bir təhsilalan pulsuz ümumi təhsil almaq hüququna malikdir. Dövlət orta ixtisas təhsilində və ali təhsilin hər bir səviyyəsində qanunvericiliyə uyğun olaraq təhsilalanların yalnız bir dəfə pulsuz təhsil almaq hüququnu təmin edir.

5.5. Dövlət əmək bazarının tələblərinə uyğun olaraq təhsil müəssisələrinə ixtisaslı kadr hazırlığı üçün dövlət sifarişləri verir və məzunların müvafiq işlə təmin olunmasına şərait yaradır.

5.6. Dövlət maddi vəziyyətindən asılı olmayaraq, istedadlı şəxslərin təhsilini davam etdirməsinə təminat verir, sosial müdafiyyə ehtiyacı olanların təhsil almasına şərait yaradır.

5.7. Dövlət milli təhsil ənənələrinin qorunmasına, inkişafına və innovasiyaların tətbiqinə təminat verir.

5.8. Dövlət xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təhsili ilə bağlı xüsusi layihələr və proqramlar həyata keçirir.

Maddə 6. Təhsil sahəsində dövlət standartları

6.1. Təhsil sahəsində dövlət standartları fərdin, cəmiyyətin, dövlətin tələbatına uyğun olaraq, elmi-pedaqoji prinsiplər əsasında hazırlanan və müəyyən dövr (5 ildən az olmayaraq) üçün vahid dövlət tələblərini əks etdirən ümumi normalar məcmusudur.

6.2. Dövlət təhsil standartları təhsil sahəsində sınınmış mütərəqqi beynəlxalq meyarlar, milli və ümumbəşəri dəyərlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

6.3. Dövlət təhsil standartları və onların qüvvədə olma müddəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

6.4. Dövlət təhsil standartları təhsilin məzmununu, idarə olunmasını, maddi-texniki və tədris bazasını, infrastrukturunu, təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərini, hər bir təhsil pilləsində təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsini müəyyənləşdirir.

6.5. Bütün təhsil müəssisələrində təhsilin müvafiq dövlət standartlarına uyğun təşkili təmin olunur.

6.6. Təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin, təhsilin səviyyəsinin və təhsilənlərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində, akkreditasiyada və attestasiyada müvafiq dövlət təhsil standartları əsas götürülür.

6.7. Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili üçün xüsusi dövlət standartları müəyyən edilir.

Maddə 7. Tədris dili

7.1. Azərbaycan Respublikasının təhsil müəssisələrində tədris dili dövlət dili – Azərbaycan dilidir.

7.2. Vətəndaşların və təhsil müəssisəsi təsisçilərinin istəyi nəzərə alınaraq, xüsusi hallarda (Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşma əsasında) ümumi təhsil müəssisəsində Azərbaycan dili, Azərbaycan ədəbiyyatı, Azərbaycan tarixi və Azərbaycan coğrafiyası fənləri tədris olunmaqla tədris müvafiq dövlət təhsil standartları əsasında digər dillərdə də aparıla bilər.

7.3. Azərbaycan dilini zəif bilən təhsilənlər üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada və təhsil proqramlarına uyğun hazırlıq sinifləri və kursları təşkil olunur.

II FƏSİL**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL SİSTEMİ****Maddə 8. Təhsil sisteminin quruluşu**

8.0. Təhsil sisteminə aşağıdakılar daxildir:

8.0.1. bütün təhsil müəssisələri, təlim-tərbiyə prosesi ilə məşğul olan və təhsil xidmətləri göstərən digər qurumlar, təhsil fəaliyyətini və onun inkişafını təmin edən elmi tədqiqat institutları və informasiya mərkəzləri, layihə, istehsal, kliniki, ictimai işə, tibbi-profilaktik və əczaçılıq strukturları, idman, istirahət və sağlamlıq kompleksləri, kampuslar, mədəni-maarif müəssisələri və təşkilatları, kitabxanalar, ya-

taqxanalar, düşərgələr və digər infrastruktur obyektləri;

8.0.2. təhsili idarəetmə orqanları və onların tabeliyində fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlar;

8.0.3. təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatları, assosiasiyalar, cəmiyyətlər, elmi-metodik şuralar və digər qurumlar.

Maddə 9. Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi

9.1. Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi ölkədə qəbul olunan dövlət təhsil standartları əsasında beynəlxalq və ümumavropa təhsil sisteminin prinsiplərinə uyğunlaşdırılaraq təhsil pillələri üzrə müvafiq keyfiyyət göstəriciləri sisteminə (təhsil proqramları, abituriyentlərin hazırlıq səviyyəsi, maddi-texniki baza, infrastruktur, informasiya resursları, təhsilverənlərin peşəkarlığı və elmi-pedaqoji səviyyəsi, mütərəqqi tədris texnologiyaları və s.) uyğun olaraq müəyyən edilir.

9.2. Təhsil müəssisəsində kadr hazırlığının keyfiyyət səviyyəsi məzunların milli və beynəlxalq əmək bazarında rəqabət qabiliyyəti, ölkənin sosial və iqtisadi inkişafında rolu ilə müəyyən edilir.

9.3. Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi hər bir tarixi mərhələdə ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, elmi və mədəni inkişafıba bağlı tələblərdən irəli gəlir və akkreditasiya xidməti tərəfindən müvafiq qaydada qiymətləndirilir.

Maddə 10. Təhsil proqramı (kurikulum)

10.1. Təhsil proqramı dövlət təhsil standartlarına uyğun ayrı-ayrı təhsil pillələri və səviyyələri üzrə təhsilin məzmununu və mənimsənilmə qaydalarını müəyyən edir.

10.2. Təhsil proqramına tədris planı, fənlər üzrə tədris proqramları, metodik təminatla bağlı tövsiyələr, qiymətləndirmə və digər müvafiq təhsil texnologiyaları daxildir.

10.3. Azərbaycan Respublikasında təhsilin bütün pillələrini və səviyyələrini əhatə edən təhsil proqramları həyata keçirilir.

10.4. Təhsil proqramlarının yerinə yetirilməsi müddəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

10.5. Əlavə təhsil, distant təhsil və digər xüsusi təhsiləmə formaları üçün müvafiq təhsil proqramları tərtib edilir.

10.6. Sağlamlıq imkanları məhdud olan, uzun müddət müalicəyə ehtiyacı olan təhsilənlərin təhsilini, müalicəsini, sosial adaptasiyasını və ictimai həyata inteqrasiyasını nəzərdə tutan xüsusi ümumtəhsil proqramları müəyyən edilir və həyata keçirilir.

10.7. Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq təhsil proqramları da həyata keçirilir. Beynəlxalq təhsil proqramları üzrə mütəxəssis hazırlığı müvafiq qanunvericiliyə və təhsil müəssisəsinin nizamnaməsinə əsasən tənzimlənir.

Maddə 11. Təhsilin məzmununa və təşkilinə dair

ümumi tələblər

11.1. Təhsilin məzmununa və təşkilinə dair ümumi tələblər aşağıdakılardır:

11.1.1. təhsilalanlarda müasir tələblərə və şəraitə uyğunlaşmaq, rəqabət qabiliyyətli olmaq, informasiya cəmiyyətində yaşayıb fəaliyyət göstərmək, ünsiyyət yaratmaq bacarığını formalaşdırmaq;

11.1.2. öz üzərinə məsuliyyət götürmək, kollegial qərarların qəbulunda, demokratik təsisatların fəaliyyətində və inkişafında iştirak etmək keyfiyyətlərinə malik müstəqil, yaradıcı şəxsiyyət və vətəndaş formalaşdırmaq;

11.1.3. təhsilalanların fasiləsiz təhsil almasını, daim yeniləşən, müasir standartlara uyğun gələn biliklərə və dünyagörüşünə yiyələnməsini, cəmiyyətin tələbatını daha səmərəli ödəməsini, şəxsiyyət kimi inkişaf etməsini və ömür boyu təhsilin hamı üçün açıq və bərabər imkanlı olmasını təmin etmək;

11.1.4. yüksək intellektual səviyyəyə və praktiki iş qabiliyyətinə, yeni texnologiyalara yiyələnmək, informasiya axınında çevik istiqamət tapmaq bacarığını formalaşdırmaq;

11.1.5. cəmiyyətin yüksək səviyyəli və rəqabət qabiliyyətli kadr potensialına tələbatının ödənilməsi üçün real zəmin yaratmaq;

11.1.6. təhsil müəssisəsində tədris prosesinin təhsilalanların və təhsilverənlərin insan ləyaqətinə hörmət etməsi əsasında qurulmasını təmin etmək və təhsilalanlara qarşı hər hansı fiziki və psixoloji zorakılığa yol verməmək.

11.2. Təhsilin məzmununa və təşkilinə dair ümumi tələblər bu Qanunla və digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir.

Maddə 12. Təhsilin formaları

12.1. Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı təhsil formaları tətbiq olunur:

12.1.1. formal;

12.1.2. qeyri-formal;

12.1.3. informal.

12.2. Formal təhsilin təşkili qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 13. Təhsilalma formaları

13.1. Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı təhsilalma formaları müəyyən edilir:

13.1.1. əyani;

13.1.2. qiyabi;

13.1.3. distant (məsafədən);

13.1.4. sərbəst (eksternat).

13.2. Azərbaycan Respublikasında müəyyən edilmiş təhsilalma formaları çərçivəsində evdə təhsil və fərdi təhsil təşkil oluna bilər.

13.3. Zəruri hallarda, müasir təhsil texnologiyalarının istifadə etməklə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı

tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada digər təhsilalma formaları da tətbiq edilə bilər.

Maddə 14. Təhsil müəssisəsi

14.1. Təhsil müəssisəsinin təşkilati-hüquqi forması və statusu müvafiq qanunvericiliyə uyğun müəyyən edilir.

14.2. Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət növünə görə aşağıdakı təhsil müəssisələri fəaliyyət göstərir:

14.2.1. dövlət;

14.2.2. bələdiyyə;

14.2.3. özəl.

14.3. Azərbaycan Respublikasında dövlət təhsil müəssisələri bilavasitə mənfəət əldə etmək məqsədi güdmür.

14.4. Təhsil müəssisəsinin fəaliyyəti, hüquq və vəzifələri bu Qanun və Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericilik aktları nəzərə alınmaqla onun niyyəti ilə müəyyən edilir.

14.5. Təhsil müəssisəsinin aşağıdakı tipləri və növləri müəyyən edilir:

14.5.1. məktəbəqədər təhsil müəssisələri (körpələr evi, körpələr evi-uşaq bağçası, uşaq bağçası, xüsusi uşaq bağçası);

14.5.2. ümumi təhsil müəssisələri (ibtidai, orta və tam orta ümumtəhsil məktəbləri, ümumtəhsil internat məktəbləri, xüsusi məktəblər və xüsusi internat məktəbləri, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün xüsusi məktəblər və internat məktəbləri, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün müəssisələr, istedadlı şagirdlər üçün məktəblər, gimnaziyalar, liseylər və digər müəssisələr);

14.5.3. məktəbdənkənar təhsil müəssisələri (uşaq yaradıcılıq mərkəzləri, uşaq-gənclər idman məktəbləri, uşaq-gənclər şahmat məktəbləri, ekoloji tərbiyə və təcrübə mərkəzləri, texniki yaradıcılıq mərkəzləri, turizm və diyarşünaslıq mərkəzləri, məktəbdənkənar iş mərkəzləri, estetik tərbiyə və bədii yaradıcılıq mərkəzləri və s.);

14.5.4. ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələri (peşə məktəbləri, peşə liseyləri);

14.5.5. orta ixtisas təhsili müəssisələri (kolleclər);

14.5.6. ali təhsil müəssisələri (universitetlər, akademiya, institutlar və s.);

14.5.7. əlavə təhsil müəssisələri (universitetlər, institutlar, mərkəzlər və s.);

14.5.8. təhsil fəaliyyətini həyata keçirən digər müəssisələr.

14.6. Müxtəlif tipli təhsil müəssisələri təhsil kompleksi və kampus formasında da fəaliyyət göstərə bilər.

14.7. İbtidai və ümumi orta təhsil müəssisələri az-komplektli formada da fəaliyyət göstərə bilər.

14.8. Təhsil müəssisəsində təhsil dövlət hesabına və (və ya) ödənişli əsaslarla həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasında xüsusi təyinatlı təhsil (hərbi, milli təhlükəsizlik və digər) müvafiq təhsil müəssisələrində, bu Qanunun tələbləri nəzərə alınmaqla, dövlət hesabına həyata keçirilir.

14.9. Təhsil müəssisəsində, təhsili idarəetmə və digər təhsil orqanlarında siyasi partiyaların və dini qurumların strukturlarının yaradılmasına və fəaliyyətinə yol verilmir.

14.10. Azərbaycan Respublikasında bütün təhsil müəssisələrində təhsilalanların geyim formaları təhsil müəssisəsinin nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

14.11. Dövlət ali təhsil müəssisəsinə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi səlahiyyətlər çərçivəsində muxtariyyət hüququ (statusu) verilə bilər. Muxtariyyət hüququna malik təhsil müəssisəsi qanunvericiliyə və öz nizamnaməsinə uyğun olaraq, tədris, elmi tədqiqat, kadr, maliyyə-təsərrüfat və digər fəaliyyəti həyata keçirməkdə sərbəstdir.

14.12. Təhsil müəssisəsinin yaradılması, yenidən təşkili və ləğvi qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

14.13. Dövlət bütün təhsil müəssisələrinin, o cümlədən özəl təhsil müəssisələrinin inkişafını qanunvericiliyə uyğun kreditlər vermək, qrantlar ayırmaq və dövlət təhsil müəssisələrinə güzəştlər tətbiq etməklə təmin edir.

14.14. Təhsil müəssisəsinin maddi-texniki bazası və təhsil infrastrukturunu müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi normativlərdən aşağı olmamalıdır.

14.15. Təhsil müəssisəsi hüquqi şəxsdir və müstəqil balansla malikdir. Təhsil müəssisəsinin müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq banklarda hesablaşma hesabı və digər hesabları ola bilər. Təhsil müəssisəsi mövcud qanunvericilik çərçivəsində inzibati və maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirməkdə sərbəstdir.

14.16. Təhsil müəssisəsi qanunvericiliyə və öz nizamnaməsinə uyğun olaraq ölkənin və xarici dövlətlərin ərazisində filiallar açmaq (dövlət təhsil müəssisəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırmaq şərti ilə), habelə təhsilin inkişafı və təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə ictimai təşkilatlarla təhsil birlikləri, assosiasiyaları və ittifaqları yaratmaq, eləcə də bu kimi təşkilatlara üzv olmaq hüququna malikdir.

14.17. Təhsil müəssisəsi öz fəaliyyətinə görə vətəndaşlar, cəmiyyət və dövlət qarşısında məsuliyyət daşıyır.

14.18. Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən ali və orta ixtisas təhsili müəssisələri qanunvericiliyə uyğun olaraq «Tələbə-məzun» dövlət elektron məlumat sistemində qoşulmalıdır.

Maddə 15. Təhsil müəssisəsinin təsisçisi

15.1. Təhsil müəssisəsinin təsisçisi (təsisçiləri) dövlət, bələdiyyələr, Azərbaycan Respublikasının və xarici dövlətlərin hüquqi şəxsləri, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər ola bilərlər.

15.2. Təsisçiləri əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər, xarici hüquqi şəxslər olan təhsil müəssisələrinin professor-müəllim heyətinin azı 80 faizini Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları təşkil etməlidir.

15.3. Xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrinin təsis edilməsi qaydaları və onların siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

15.4. Təsisçinin məsuliyyəti, səlahiyyət dairəsi, təhsil müəssisəsi ilə qarşılıqlı öhdəlikləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi, təsis müqaviləsi və təhsil müəssisəsinin nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

Maddə 16. Təhsil fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması və təhsil müəssisəsinin akkreditasiyası

16.1. Azərbaycan Respublikasında hər bir təhsil müəssisəsi təhsil fəaliyyəti göstərmək üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanından xüsusi razılıq (lisenziya) almalıdır. Dövlət təhsil müəssisələrinə xüsusi razılıq (lisenziya) müddətsiz verilir. Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri tərəfindən təsis edilmiş bələdiyyə və özəl təhsil müəssisələrinə xüsusi razılıq (lisenziya) beş il müddətinə verilir. Əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər, xarici hüquqi şəxslər tərəfindən təsis edilmiş təhsil müəssisələrinə xüsusi razılıq (lisenziya) üç il müddətinə verilir.

16.2. Xarici hüquqi şəxslərin, onların filiallarının və nümayəndəliklərinin, əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin öz ölkələrində təhsil fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün aldıkları lisenziyaların Azərbaycan Respublikasında tanınması dövlətlərarası müqavilələrlə müəyyən edilir.

16.3. Təhsil müəssisəsinin akkreditasiyası təhsil prosesinin təşkilinin, maddi-texniki bazasının, təhsil proqramlarının, kadr potensialının, maliyyə resurslarının və təhsil infrastrukturunun qəbul olunmuş dövlət standartlarına və digər normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğunluğunun müəyyən edilməsi məqsədi ilə aparılır və təhsil müəssisəsinin statusunun müəyyən edilməsi, onun fəaliyyətinin növbəti müddətə (müvafiq olaraq bu Qanunun 16.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlərdən az olmamaq şərti ilə) uzadılması üçün hüquqi təminat yaradır.

16.4. Təhsil müəssisəsinin akkreditasiyasını müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən edilmiş qaydada yaratdığı dövlət akkreditasiya xidməti həyata keçirir. Akkreditasiya müvafiq keyfiyyət sənədinin – sertifikatın verilməsi ilə başa çatır.

16.5. Azərbaycan Respublikasında hüquqi şəxs kimi

dövlət qeydiyyatına alınmış, fəaliyyətinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilmiş və akkreditasiya olunmuş təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinə hüquqi təminat verilir.

Maddə 17. Təhsilin pillələri və səviyyələri

17.1. Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı təhsil pillələri və səviyyələri müəyyən olunur:

17.1.1. Məktəbəqədər təhsil.

17.1.2. Ümumi təhsil:

17.1.2.1. ibtidai təhsil;

17.1.2.2. ümumi orta təhsil;

17.1.2.3. tam orta təhsil.

17.1.3. İlk peşə-ixtisas təhsili.

17.1.4. Orta ixtisas təhsili.

17.1.5. Ali təhsil:

17.1.5.1. bakalavriyat;

17.1.5.2. magistratura;

17.1.5.3. doktorantura.

17.2. Təhsilin pillələri və səviyyələri arasında qarşılıqlı əlaqə və varislik təmin olunur. Hər bir təhsil pilləsi (məktəbəqədər təhsil istisna olmaqla) yekun qiymətləndirmənin və ya attestasiyanın nəticələrinə uyğun olaraq məzunlara dövlət nümunəli sənədin verilməsi ilə başa çatır.

17.3. Təhsilin pillələri və səviyyələri üzrə fəaliyyət müvafiq qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Təhsilalanın əvvəlki pillədə və səviyyədə əldə etdiyi nailiyyətlər növbəti pillədə və səviyyədə təhsilin davam etdirilməsində nəzərə alınır.

Maddə 18. Məktəbəqədər təhsil

18.1. Məktəbəqədər təhsil təhsilin ilk pilləsi olmaqla, ailənin və cəmiyyətin maraqlarına uyğun olaraq, uşaqların erkən yaş dövründən intellektual, fiziki və psixi inkişafını, sadə əmək vərdişlərinə yiyələnməsini, istedad və qabiliyyətinin üzə çıxarılmasını, sağlamlığının qorunmasını, estetik tərbiyəsini, təbiətə və insanlara həssas münasibətinin formalaşmasını təmin edir.

18.2. Məktəbəqədər təhsil müvafiq təhsil proqramı əsasında həyata keçirilir.

18.3. Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsil üç yaşdan başlayır.

18.4. Beş yaşlı uşaqlar üçün məktəbə hazırlıq zəruridir. Məktəbə hazırlığın təşkili qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

18.5. Məktəbəqədər təhsil uşağın valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin arzusu ilə məktəbəqədər təhsil müəssisələrində, ümumtəhsil müəssisələrinin müvafiq strukturlarında və ya ailədə həyata keçirilə bilər.

18.6. Məktəbəqədər yaşlı uşaqları evdə tərbiyə edən ailələr üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müvafiq qaydada metodiki və diaqnostik məslə-

hət və əlaqələndirmə xidməti təşkil edilir.

Maddə 19. Ümumi təhsil

19.1. Ümumi təhsil təhsilalanlara elmlərin ümumi əsaslarının öyrədilməsini, zəruri bilik, bacarıq və vərdişlərin aşılmasını, onların həyata və əmək fəaliyyətinə hazırlanmasını təmin edir.

19.2. Ümumi təhsil təhsilalanların fiziki və intellektual inkişafına, zəruri biliklərə yiyələnməsinə, onlarda sağlam həyat tərzinə və sivil dəyərlərə əsaslanan vətəndaş təfəkkürünün formalaşmasına, milli və dünyəvi dəyərlərə hörmət hissinin aşılmasına, ailə, cəmiyyət, dövlət və ətraf mühit qarşısında hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsinə imkan yaradır.

19.3. Ümumi təhsil müvafiq təhsil proqramları əsasında həyata keçirilir.

19.4. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil ibtidai təhsil, ümumi orta təhsil və tam orta təhsildən ibarətdir.

19.5. Ümumi təhsilin təhsil səviyyələri üzrə müddəti, bir səviyyəsindən digər səviyyəsinə keçid qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

19.6. Ümumi təhsil ümumtəhsil məktəblərində, xüsusi təmayüüllü təhsil müəssisələrində, gimnaziyalarda, liseylərdə, ilk peşə-ixtisas və orta ixtisas təhsili müəssisələrində, habelə ali təhsil müəssisələrinin tabeliyində yaradılan məktəblərdə həyata keçirilə bilər.

19.7. Ümumi təhsil sistemində təhsilalanların fiziki inkişafını təmin etmək və müxtəlif yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək məqsədi ilə məktəbdənkənar təhsil proqramları tətbiq olunur.

19.8. Ümumi təhsili xüsusi nailiyyətlərlə başa vuran məzunlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada qızıl və ya gümüş medalla təltif olunurlar.

19.9. İbtidai təhsilin məqsədi təhsilalanlara oxumaq, yazmaq və hesablama bacarıqları aşılamaq, onlarda insan, cəmiyyət və təbiət haqqında ilkin həyati biliklər, məntiqi təfəkkür elementləri, estetik, bədii zövq və digər xüsusiyyətlər formalaşdırmaqdan ibarətdir.

19.10. İbtidai təhsil müvafiq təhsil proqramına əsasən həyata keçirilir.

19.11. Azərbaycan Respublikasında ibtidai təhsil altı yaşdan başlanır.

19.12. Valideynlərin və ya uşaqların digər qanuni nümayəndələrinin arzusu ilə təhsil müəssisəsi xüsusi istedadlı uşaqları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada daha erkən yaşda qəbul edə bilər.

19.13. Ümumi orta təhsilin məqsədi təhsilalanların

şifahi nitq və yazı mədəniyyətinin, ünsiyyət bacarığının, idrak fəallığının və məntiqi təfəkkürünün inkişafını, təhsil proqramına daxil olan fənlər üzrə və eləcə də dünya sivilizasiyasının inkişafı haqqında müvafiq bilik və təsəvvürlərinin formalaşdırılmasını, müasir informasiya-kommunikasiya vasitələrindən istifadə etmək qabiliyyətini, hadisələri qiymətləndirmək və öz gələcək fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirmək bacarığını təmin etməkdən ibarətdir.

19.14. Azərbaycan Respublikasında ümumi orta təhsil icbaridir.

19.15. Ümumi orta təhsil müvafiq təhsil proqramına əsasən həyata keçirilir.

19.16. Ümumi orta təhsil səviyyəsində yekun qiymətləndirmə aparılır və təhsili başa vuran təhsil alanlara müvafiq dövlət sənədi verilir. Ümumi orta təhsil haqqında sənəd təhsilin növbəti pillədə və səviyyədə davam etdirilməsi üçün əsas sayılır.

19.17. Tam orta təhsil səviyyəsində təhsil alanların istedad və qabiliyyətinin reallaşdırılması, müstəqil həyata və peşə seçiminə hazırlanması, fəal vətəndaş mövqeyinin, milli və ümumbəşəri dəyərlərə, insan hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət hissəsinin və tolerantlığın formalaşdırılması, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından və digər texniki vasitələrdən sərbəst istifadə etməsi, iqtisadi biliklərin əsaslarına yiyələnməsi, xarici dillərdən birində, yaxud bir neçəsində ünsiyyət saxlaması və s. təmin olunur.

19.18. Tam orta təhsil ümumi təhsilin hər üç səviyyəsini əhatə edən təhsil proqramlarının tam mənim-sənilməsini nəzərdə tutur. Dövlət təhsil müəssisələrində tam orta təhsil pulsuzdur.

19.19. Tam orta təhsil səviyyəsində təhsilin təməyülləşməsi (humanitar, texniki, təbiət və digər) təmin olunur.

19.20. Tam orta təhsil ümumi təhsilin sonuncu səviyyəsini təşkil edir və bu səviyyədə təhsil alanların biliyinin qiymətləndirilməsinin yekun dövlət attestasiyası həyata keçirilir. Attestasiyanın nəticələrinə görə məzunlara müvafiq qaydada dövlət nümunəli sənəd – attestat verilir.

19.21. Tam orta təhsil haqqında sənəd təhsilin növbəti pillədə davam etdirilməsi üçün əsas sayılır.

Maddə 20. İlk peşə-ixtisas təhsili

20.1. İlk peşə-ixtisas təhsili əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasında müxtəlif sənətlər və kütləvi peşələr üzrə ixtisaslı işçi kadrların hazırlanmasını təmin edir.

20.2. İlk peşə-ixtisas təhsili mülkiyyət formasından asılı olmayaraq peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində və təhsil fəaliyyəti üçün xüsusi razılığı (lisenziyası) olan ayrı-ayrı təşkilatların, müəssisələrin, əmək bir-

jalarının, məşğulluq idarələrinin və digər müvafiq qurumların təhsil strukturlarında həyata keçirilir və məzunlara müvafiq istiqamətlər üzrə ilk peşə dərəcələrinin verilməsi ilə başa çatır.

20.3. İlk peşə-ixtisas təhsili müvafiq təhsil proqramları əsasında təşkil olunur.

20.4. İlk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinə ümumi orta təhsil bazasında qəbul olunanlar peşə ixtisası ilə yanaşı, tam orta təhsil almaq hüququna malikdirlər.

Maddə 21. Orta ixtisas təhsili

21.1. Orta ixtisas təhsili cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasında ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üçün müxtəlif ixtisaslar üzrə orta ixtisas təhsilli mütəxəssis hazırlığını təmin edir.

21.2. Orta ixtisas təhsili əsasən kolleclərdə və ali təhsil müəssisələrinin tabeliyində yaradılan müvafiq strukturlarda həyata keçirilir və subbakalavr ixtisas dərəcəsinin verilməsi ilə başa çatır. Ümumi orta təhsil bazasında orta ixtisas təhsili müəssisələrinə daxil olanlar həm də tam orta təhsil alırlar.

21.3. Orta ixtisas təhsili müvafiq təhsil proqramları əsasında təşkil olunur. Orta ixtisas təhsilini başa vuran məzunlara müvafiq qaydada dövlət nümunəli sənəd – diplom verilir.

21.4. Orta ixtisas təhsili haqqında sənəd ali təhsil müəssisəsinə daxil olmaq hüququ yaradır və növbəti təhsil pilləsində ali təhsil almaq üçün əsas sayılır.

21.5. Orta ixtisas təhsili proqramlarının müvafiq ixtisaslar üzrə ali təhsil proqramlarına uyğunluğu təmin edilir və bu təhsil pilləsini yüksək nəticələrlə başa vuran məzunların – subbakalavrların topladıqları kreditlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada uyğun ixtisaslar üzrə ali təhsil müəssisələrində nəzərə alınır.

Maddə 22. Ali təhsil

22.1. Ali təhsil pilləsində cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatı nəzərə alınmaqla yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin və elmi-pedaqoji kadrların hazırlığı həyata keçirilir.

22.2. Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrində mütəxəssislər və elmi-pedaqoji kadrlar hazırlığı üç səviyyəlidir:

22.2.1. bakalavriat (tibb təhsili istisna olmaqla);

22.2.2. magistratura (tibb təhsili istisna olmaqla);

22.2.3. doktorantura.

22.3. Bakalavriat təhsil səviyyəsində tam orta təhsil və orta ixtisas təhsili bazasında ayrı-ayrı ixtisasların təhsil proqramları üzrə geniş profilli ali təhsilli mütəxəssislər hazırlanır. Bakalavriat təhsili başa çatmış ali təhsildir. Bakalavriatı bitirən məzunlara «bakalavr» ali peşə-ixtisas dərəcəsi verilir. Bakalavriat təhsili almış məzunların əmək fəaliyyəti sahəsi elmi tədqiqat və ali təhsil müəssisələrində elmi-pedaqoji fəaliyyət

istisna olmaqla, bütün digər sahələri əhatə edir. Bakalvriat təhsilinin məzmunu və təşkili qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

22.4. Magistratura təhsili ixtisaslaşmalar üzrə hər hansı ixtisas sahəsinin elmi tədqiqat və ya peşəkar məqsədlər üçün daha dərindən öyrənilməsinə nəzərdə tutur və məzunlara peşəkar fəaliyyətlə, elmi tədqiqat və elmi-pedaqoji işlərlə məşğul olmaq hüququ verir. Magistratura təhsilinin məzmunu, təşkili və «magistr» dərəcələrinin verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

22.5. Magistratura elmi-pedaqoji kadr potensialı, maddi-texniki bazası və təhsil infrastrukturunu kifayət qədər yüksək olan ali təhsil müəssisələrində yaradıla bilər.

22.6. Tibb təhsili təhsil proqramlarına və dövlət təhsil standartlarına uyğun olaraq, əsas təhsilə və rezidenturaya ayrılır, məzunlara müvafiq olaraq həkim və həkim-mütəxəssis ali peşə-ixtisas dərəcələri verilir. Rezidentura təhsilinin məzmunu və təşkili qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

22.7. Xüsusi qabiliyyət tələb edən və öz xüsusiyyətləri ilə fərqlənən mədəniyyət, musiqi, incəsənət, idman, memarlıq, dizayn və bu kimi digər sahələr üzrə magistr hazırlığı yalnız nəzəri hazırlıq və tədqiqat tələb edən sahələr üzrə həyata keçirilir. Bu ixtisasların siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 23. Doktorantura

23.1. Doktorantura ali təhsilin ən yüksək səviyyəsi olmaqla elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasını, ixtisas və elmi dərəcələrin yüksəldilməsini təmin edir.

23.2. Doktorantura təhsili ali təhsil müəssisələrində və elmi təşkilatlarda yaradılan doktoranturalarda (hərbi təhsil müəssisələrində adyunkturalarda) həyata keçirilir və müvafiq elmi dərəcənin verilməsi ilə başa çatır. Elmi dərəcələr ali təhsil müəssisələrində və elmi təşkilatlarda fəaliyyət göstərən dissertasiya şuralarının vəsətəti əsasında qanunvericiliyə uyğun olaraq verilir.

23.3. Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı elmi dərəcələr müəyyən edilir:

23.3.1. Fəlsəfə doktoru – elm sahələri göstərilməklə;

23.3.2. Elmlər doktoru – elm sahələri göstərilməklə.

23.4. Doktoranturaların yaradılması, doktoranturaya qəbul və elmi dərəcələrin verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

23.5. Ali təhsil müəssisələrinin və elmi təşkilatların doktoranturalarına əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin qəbulu Azərbaycan Respublikasının tə-

rəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, habelə ali təhsil müəssisəsi ilə əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs arasında ödənişli əsaslarla bağlanan müqavilə əsasında həyata keçirilir.

23.6. Doktoranturada təhsilini başa vurmuş və müvafiq elmi dərəcə almış şəxslərə müəyyən edilmiş qaydada həmin elmi dərəcəni təsdiq edən vahid formada dövlət nümunəli sənəd – diplom verilir.

23.7. Ali təhsil müəssisəsində, elmi və digər təşkilatlarda çalışan elmi-pedaqoji kadrlara elmi dərəcələrin verilməsi dissertantlıq yolu ilə də reallaşdırılır. Ali təhsil müəssisələrinin müvafiq kafedralarına və elmi tədqiqat müəssisələrinə dissertantların təhkim olunması və elmi dərəcələrin verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

23.8. Ali təhsil müəssisələrinin kadrlarına elmi və pedaqoji fəaliyyət sahəsində əldə etdikləri nəticələrə görə müəyyən edilmiş qaydada elmi adlar verilir. Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı elmi adlar müəyyən edilir:

23.8.1. dosent;

23.8.2. professor.

23.9. Dosent və professor elmi adlarının verilməsi qaydaları və şərtləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

23.10. Azərbaycan Respublikasında ali təhsil müəssisəsinin fəxri professor (doktor) adı vermək hüququ vardır. Fəxri professor (doktor) adının verilməsi qaydaları və şərtləri ali təhsil müəssisəsinin nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

Maddə 24. Əlavə təhsil

24.1. Əlavə təhsil fasiləsiz təhsilin və peşə hazırlığının tərkib hissəsi olmaqla, peşə-ixtisas təhsilinin hər hansı pilləsini bitirmək haqqında dövlət sənədi olan hər bir vətəndaşın fasiləsiz təhsil almaq imkanını təmin edir və insan potensialının inkişafı, kadrların intellektual və peşə hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi və təkmilləşdirilməsi, onların daim dəyişən və yenilənən əmək şəraitinə uyğunlaşdırılması, yaşlı vətəndaşların ölkənin sosial, iqtisadi, siyasi və mədəni həyatında fəal və səmərəli iştirakının təmin edilməsi vəzifəsini daşıyır.

24.2. Azərbaycan Respublikasında əlavə təhsil aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

24.2.1. ixtisasartırma;

24.2.2. kadrların yenidən hazırlanması;

24.2.3. stajkeçmə və kadrların təkmilləşdirilməsi;

24.2.4. təkrar ali təhsil və orta ixtisas təhsili;

24.2.5. dərəcələrin yüksəldilməsi;

24.2.6. yaşlıların təhsili.

24.3. Əlavə təhsilin məzmunu və təşkili qaydaları xüsusi təhsil proqramlarına uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

24.4. Əlavə təhsil ixtisasartırma və yenidən hazırlanma qurumlarında, peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində yaradılmış müvafiq strukturlarda, stajkeçmə və peşə hazırlığı kurslarında və bu sahə üzrə fəaliyyətinə xüsusi razılıq verilmiş digər müəssisələrdə həyata keçirilir.

24.5. Müvafiq təhsil proqramları əsasında əlavə təhsilin hər hansı istiqaməti üzrə təhsil almış şəxslərə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada müvafiq sənəd verilir. İxtisasartırma kurslarını bitirmiş şəxslər barəsində stimullaşdırıcı tədbirlər tətbiq edilir.

Maddə 25. Təhsil sistemində elmi araşdırmalar

25.1. Təhsil sistemində elmi araşdırmalar təhsili idarəetmə orqanları tabeliyində fəaliyyət göstərən elmi tədqiqat strukturlarında, ali təhsil müəssisələrində və onların müvafiq qurumlarında və ya bölmələrində (elmi tədqiqat institutları, mərkəzlər, kafedralar, laboratoriyalar və s.) aparılır.

25.2. Təhsil sistemində aparılan elmi tədqiqat işləri fundamental və tətbiqi xarakter daşıyır.

25.3. Təhsil sistemində elmi araşdırmalar dövlət büdcəsinin vəsaitləri, qrantlar, müxtəlif fondların vəsaitləri, təhsil müəssisəsinin büdcədənkənar vəsaitləri, habelə sifarişlər əsasında daxil olan vəsaitlər hesabına həyata keçirilir.

25.4. Təhsilin inkişaf problemləri ilə bağlı elmi araşdırmalar innovasiya xarakteri daşımaqla, təhsil tarixinin öyrənilməsinə, təhsilin təşkilinin və idarə olunmasının təkmilləşdirilməsinə, tədris prosesinin müasir metodlarla qurulmasına, tədrisin yeni texnologiyalarının və digər istiqamətlər üzrə pedaqoji innovasiyaların hazırlanmasına və tətbiqinə yönəldilir.

Maddə 26. Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə tələbə qəbulunun ümumi qaydaları

26.1. Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə tələbə qəbulu vətəndaşların təhsil hüququnu tam təmin etməklə, müvafiq təhsil səviyyəsinə uyğun olan təhsil proqramlarını daha yaxşı mənimsəmiş qabiliyyətli və hazırlıqlı abituriyentlərin ixtisası və təhsil müəssisəsinə sərbəst seçimi əsasında, bu Qanunun 26.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, müsabiqə yolu ilə həyata keçirilir.

26.2. Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə tələbə qəbulu biliyin qiymətləndirilməsi üzrə keçirilən imtahanlarda abituriyentlərin əldə etdikləri nəticələrə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada həyata keçirilir.

26.3. Hər bir təhsilalan, valideyn və ya digər qanuni nümayəndə ali və orta ixtisas təhsili müəssisəsində tədris prosesini tənzimləyən aşağıdakı hüquqi sənədlərlə tanış ola bilər:

26.3.1. təhsil müəssisəsinin nizamnaməsi;

26.3.2. təhsil sahəsində fəaliyyət üçün xüsusi razılıq (lisenziya);

26.3.3. təhsil müəssisəsinin dövlət akkreditasiyası haqqında sənəd.

26.4. Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə tələbə qəbulu zamanı abituriyentlərin əvvəlki təhsil pilləsində əldə etdikləri nailiyyətlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada nəzərə alınır.

26.5. Dünya fənn olimpiadalarının, yüksək səviyyəli beynəlxalq müsabiqələrin və yarışların qalibləri müvafiq ixtisaslar üzrə ali təhsil müəssisələrinə müsabiqədənkənar qəbul olunurlar. Bu olimpiadaların, beynəlxalq müsabiqələrin və yarışların siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

26.6. Ali təhsil müəssisələrinin magistraturalarına bakalavrların və digər ali təhsilli şəxslərin qəbulu müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

Maddə 27. Təhsil haqqında dövlət sənədi

27.1. Azərbaycan Respublikasında təhsil fəaliyyəti üçün xüsusi razılıq (lisenziyası) olan və dövlət akkreditasiyasından keçmiş təhsil müəssisəsində təhsilin hər hansı pilləsini və səviyyəsini bitirən şəxslərə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq təhsil haqqında dövlət sənədi verilir.

27.2. Təhsil haqqında dövlət sənədi növbəti pillədə və səviyyədə təhsili davam etdirmək və ya ixtisas üzrə əmək fəaliyyətinə başlamaq üçün əsas sayılır.

27.3. Müxtəlif səbəblərdən təhsilin hər hansı pilləsini və səviyyəsini başa vurmayan şəxslərə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada arayış verilir.

27.4. Xarici ölkələrdə verilən təhsil haqqında sənədlərin tanınması müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada həyata keçirilir.

Maddə 28. Təhsil müəssisəsində iaşə və tibb xidməti

28.1. Təhsil müəssisəsində iaşə və tibb xidməti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada və normalara uyğun təşkil olunur.

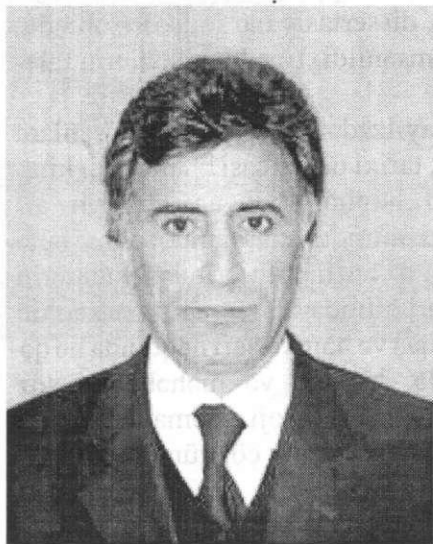
28.2. Təhsil müəssisəsində iaşə xidməti təhsil müəssisəsi ilə iaşə xidməti göstərən hüquqi və fiziki şəxslər arasında bağlanan müqavilə əsasında həyata keçirilir.

28.3. Təhsil müəssisəsində təhsilalanlara müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada pulsuz tibbi xidmət göstərilir.

(Ardı gələn nömrədə)

The New Trends of Global Developments and Turkish World

Ph.D. , Associate Professor Eldar Shahgaldiyev
Head of the English Language and Literature Department

Today, the way that Turkey develops and interacts with the outer world is not absolutely the same as it was some 20-30 years ago. It is not only because that Turkey itself has changed together with all its interconnections with the outer world, but also for the reasons of crucial changes incurred in the developmental processes. As the consensus view of the development process disintegrated during the 1970s and 1980s, the content of international development also began to break down. Today there are two competing idealized views of development. The first, the "traditional view," maintains that development is about economic growth, which can be distinguished from other social, cultural, environmental, and political development issues in society. The second, the "modern view," maintains that development is an integrated process of change involving intertwined economic, social, cultural, political, and environmental dimensions. These two views of development lead to different perceptions of the substantive content of development, the importance of sovereignty, and the relationship between national and international law in the law applicable to development

Not since the end of the Cold War, and perhaps not since the early days of the Turkish Republic, has Turkey's external role been characterized by so many open questions:

- What place for Turkey in Europe?
- What risks and opportunities for Turkey in a conflict-ridden Middle East?
- How will Ankara deal with a changing Russia, an unstable Caucasus, and Central Asia?
- To what extent can a traditionally competitive relationship with Greece be moderated, against

a background of successive Balkan crises?

Turkey may be a pivotal state in Western perception, but uncertainties in transatlantic relations may make the very concept of the "West" unclear as seen from Ankara.

Above all, Turkey faces daunting political, economic, and social pressures, with implications for the vigor and direction of the country's foreign and security policies. The range of possibilities is now quite wide, from a more globalized Turkey, more closely integrated in Europe and the West, with a multilateral approach toward key regions, to a more inward-looking and nationalistic Turkey, pursuing a more constrained or unilateral set of regional policies.

This article aims at describing the challenges and opportunities facing Turkey in the international environment at a time of extraordinary flux and offers some conclusions about its further possible interactions with the Turkic world. The analysis should be of interest to contribute to informed debate about the country's role in the modern stage of globalization.

As Turkey enters the 21st century, it faces a troubled environment, *domestically* and *internationally*. Uncertainties regarding the country's future and its external policies have increased significantly as a result of Turkey's own economic crises and political turmoil, troubling developments in nearby regions, and challenges further afield.

As a consequence, the task of understanding and assessing Turkey's international role has become more complex and far more difficult.

During the Cold War, Turkey acted as a bulwark against the expansion of Soviet influence into the Eastern Mediterranean and Middle East. With the end of the Cold War, Turkey has become a more assertive and independent actor on the international stage. Where once Turkey primarily looked West, today Turkey is increasingly being pulled East and South as well. As a result, Turkey has been forced to redefine its foreign and

security policy interests and to rethink its international relationships within turkic world too.

If Turkey were a small state located in Antarctica or the South Sea Islands, these changes might matter little. But Turkey stands at the nexus of three areas of increasing strategic importance to the:

- (1) United States and Europe,
- (2) Balkans, the Caspian region, and
- (3) Middle East.

Thus, how Turkey evolves is important, both to the United States and to Europe. Turkey's sheer size, moreover, gives it important geostrategic weight. Turkey's population is currently about 68 million—the second largest in Europe behind Germany—and may be close to 100 million by the middle of the 21st century.

Changes in the international environment are placing new pressures on Turkish policymakers and the Turkish public and are having important effects on Turkish policy. This is particularly true given the magnitude and rapidity of developments in adjacent regions, whether in the Balkans, the Caucasus, or the Middle East. These pressures alone would be stressful for Turkish foreign and security policymaking, which has a tradition of marked conservatism.

At the same time, Turkey confronts changes on the domestic scene that are arguably even more significant in their foreign and security policy implications. Turkey remains embroiled in a severe economic crisis that most Turks view as political at its base. *The way Turkey responds to these economic and political challenges will shape Turkish society, perhaps for decades to come.* It particularly refers to the determinations that Turkey makes in terms of Daglig Karabakh issue. The dichotomy faced nowadays in the Caspian region, nowadays is a great testimony to the situations aforementioned. The further actions do not only need fast decisions, but also the harmonised and comprehensive approaches in all matters. It will also be a leading determinant of Turkey's freedom of action and the direction of Turkish policy on the international scene during the global developments in the coming years. That is why the developmental processes, not only in the sphere of economy, but in the areas of harmonized policy pursued between domestic and foreign policies will probably explore key issues at the nexus of internal change and Turkey's foreign and security policy

behavior, against a background of economic and political turmoil. These include the future of the state, the rise of new political and economic actors, the changing role of public opinion, the primacy of internal security considerations in Turkish policy, and the future role of Turkey's Islamists and nationalists.

The relationship with the United States has been a key aspect of Turkey's foreign and security policy since 1945. Despite fears on both sides that this “strategic relationship” would become less strategic and less important with the end of the Cold War, the relationship has retained its significance for both countries. Indeed, the relationship has arguably acquired even greater significance in the post-Cold War strategic environment—a significance underscored by events since the terrorist attacks of September 11, 2001, and the looming confrontation with Iraq. This sustained importance reflects the unsettled character of regions surrounding Turkey and the primacy of these regions in today's security calculus. It is also a reflection of the changes in Turkish society, the influence these changes have had in the way America sees Turkey, and in Turkey's ability to play a larger regional role.

In the broadest sense, Turkey's relationship with the United States is also linked to Turkish perceptions of globalization, a phenomenon closely associated with America's political and economic role.

The bilateral relationship remains heavily focused on security matters, and for good reasons given the character of the environment facing Turkey and the proximity of areas where American security interest are engaged. This is particularly true in relation to places such as Afghanistan, the Caucasus, and Central Asia—areas at the nexus of American counterterrorism and regional security strategies.

Nonetheless, the relationship faces pressures for diversification, and there are substantial, relatively underdeveloped opportunities to extend bilateral cooperation on investment, trade, and the nonsecurity or “soft” security aspects of regional policy.

In the last decade Turkey has emerged as a more active and important actor on the international stage. After the collapse of the Soviet Union, Turkey rediscovered a world of interests and affinities stretching “from the Balkans to Western China”—areas that had been largely absent from the mainstream Turkish fore-

ign policy debate.

Recently, we have started to feel more activism on the increase of Turkish external policy. With few exceptions, this activism has been evident largely in traditional areas of interest such as Europe, as well as areas of perceived risk, above all the Middle East.

Turkey is, at base, a conservative society with a conservative approach to public policy in most spheres. Almost 80 years after the founding of the Turkish Republic this remains true. However, Turkey today is in the midst of a period of important political change that could have a profound effect on its foreign policy evolution. Azerbaijan, Middle Asia and the other Islamic countries want to more rigorously be inter-related with the socio-economic and cultural values of Turkey and Turkish world, and for that reason they are looking ahead that several significant, open questions will shape the Turkish foreign and security policy debate. They will also shape to a considerable extent the character of Turkish relations with the West. These key questions concern the future shape of Turkey as a society, Turkey's international identity, its regional behavior, and its place in a globalized world.

As a matter of fact, nowadays simultaneously with the burgeoning of Turkey's power, most of Turkey's neighbors have declined in strength. Of those that pose potentially the most immediate security problems for Turkey—Russia, Iran, Iraq, and Syria—all have seen their economic and military fortunes sink in the 1990s. Greece, Turkey's neighbor and NATO ally, probably also deserves inclusion in any list of Turkey's most immediate security threats. Although it does not fit the pattern of a declining power, Greece has a much smaller population base (11 million) than does Turkey (68 million) and thus probably would find it difficult indefinitely to maintain parity with Turkey's growing strength.

Turkey was the first state to recognize the independence of all the former Soviet states, and it did so even before the formal collapse of the Soviet Union. Ankara has not succeeded in establishing a full-blown Turkish "sphere of influence" in the Turkic states of the former Soviet Union, as initially had been envisioned. However, it has established the basis for greater influence in the region with relatively significant trade relations, energy projects, people-to-people efforts, and a

near-annual Turkic summit.

The countries of G8's concern about Balkan instability, Russia's future direction, Iranian fundamentalism, Iraqi aggression, and the durability of the Middle East peace process all create the likely situation in Turkey, especially for its policymakers to reinforce its close relations in these areas.

The military, of course, is often a dominant player in Turkish foreign policy. Institutionally, it exercises its influence primarily through the National Security Council (NSC), half the members of which are military leaders. Much of the military's authority derives from its moral leadership, particularly when military and security (including domestic security) issues are at stake, and from its ability to intimidate, based on its historic interventions in Turkish politics. It is widely assumed, for example, that the military takes the lead in decisions regarding Turkish policy in northern Iraq and the fight against the PKK.

Much of Turkish determination in foreign-policy decision-making is shrouded in secrecy. The primary reference points now seem to be the presidency, prime ministry, and military, with the foreign ministry nevertheless still an important player. Which takes the lead in a crisis seems to be a matter of personality, political circumstance, and the issue at hand to be handled in the Caucasus region.

Taken together, a post-Cold War Turkish foreign policy that is increasingly bold, multi-directional, as Turkey becomes a more prosperous, militarily formidable power among neighbors mostly in decline. But all these feature still do not exclude the conditions where Turkey should have an exceptional ability in the regional conflict management issues.

Turkey is also expected to play a worthywhile role in the Turkish world at least in two more issues—in to the "movements for redefining the internal boundaries of the nation" and "in the movements to secede from the nation-state" These both processes have their places in the current history of the Turkish world which need maximum determination and integrity form Turkey in their foreign policy support rendered to the countries to solve these problems. Daglig karabakh is also among these issues, and needs its immediate solution.

YƏSƏNİNİN VƏTƏNİNDƏ

«Мой край задумчивый и нежный!»

Sergey Yesenin

Dahi şairin vətənində – Rusiyanın Ryazan vilayəti, Konstantinovo kəndində olmaq, o yerləri addım-addım gəzib-dolaşmaq, Yesenini «*как бы ни был красив Шираз, он не лучше рязанских раздолий*» yazmağa məcbur edən o gözişləməz ənginlikləri öz gözümlə görmək arzusu uzun müddətdi ki, məni rahat buraxmırdı. Nəhayət bu arzu ilə, iyul ayının 29-da Moskvaya yola düşdüm. Xoşbəxtlikdən həmin gün çox yaxın bir ailə dostumuzun evlənmələrinin 20 illik yubileyi idi. Həqiqəti deyim ki, həmin gün yubiley olduğunu unutmuşdum və mənim Moskvaya məhz o gün getməyim tam bir təsadüf idi. Lakin “təsadüfdən zərurət doğar” deyiblər filosoflar. Ürəkaçan, səmimi yubiley mərasimindən sonra gəlişimin əsas məqsədini dostlarıma bəyan etdim və bizim Yesenin dünyasına səyahətimiz başladı.

Iyulun 30-da Yesenin Moskva 1995-ci ildə qoyulmuş möhtəşəm abidəsini ziyarət etdik. Abidə Moskvanın ən gözəl, mərkəzi yerlərindən birində (*Tverskoy bulvar, 19*) şairin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə ucaldılmışdır. Abidənin qoyulduğu bağ ətrafda yaşayanların ən gözəl istirahət yerinə çevrilmişdir.

Elə həmin gün Yesenin Vaqankovo qəbristanlığında yerləşən məzarını ziyarət etdik. Axın-axın gələn gənclər onun məzarı üstə tər çiçəklər qoyur, onun şeirlərini oxuyur, həyatı haqqında maraqlı məlumatlar söyləyir, onun şərəfinə rus klassik ənənələrinə uyğun olaraq bakal qaldırırdılar. Yesenin məzarı üstə sifətindən əsl şairlik yağan biri bizi diqqətlə süzərək, gəlməyimizin məqsədini biləndən sonra Yesenin haqqında maraqla danışmağa başladı. Görünürdü ki, o, məzarın daimi ziyarətçilərindən idi.

Yesenin məzarı üstündə. Moskva, Vaqankovo qəbristanlığı, 30 iyul 2009-cu il

Ziyarətçilər getdikcə artırdı. Bütün bunlar cəmi 30 il yaşamış böyük şairin gənclər tərəfindən nə qədər çox sevildiyinin sadə sübutu idi.

Növbəti gün–iyulun 31-də Ryazana yola düşdük. Yesenin ana yurdu–Ryazan vilayətinin Rıbnoye rayonunun Konstantinovo kəndi Moskvadan təxminən 200 km məsafədədir. Adı çəkilən kənd Moskva–Ryazan avtomagistralından 21 km məsafədə yerləşir. Avtomagistraldan kəndə tərəf burulduqdan sonra göz önündə açılan ucsuz-bucaqsız düzənliklər, taxıl tarlaları başlayır ki, Yesenin öz şeirlərində məhz bu mənzərələri tərənnüm etmişdir:

Потому, что я с севера, что ли,
Что луна там огромней в сто раз.
Как бы ни был красив Шираз,
Он не лучше рязанских раздолий.
Потому, что я с севера, что ли.

Про волнистую рожь при луне
По кудрям ты моим догадайся.
Дорогая, шути, улыбайся,
Не буди только память во мне
Про волнистую рожь при луне.¹

¹ «Шаганэ ты моя, Шаганэ!» şeirindən, *Собрание сочинений в трех томах. //Москва,*

Издательство «Правда», 1983. Т-1, с.228

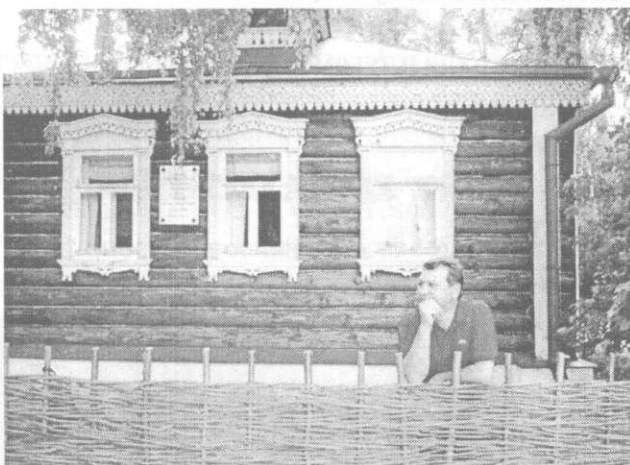
Elə mən də bu ilahi gözəlliklərdən ilhama gələrək Yeseninın şeirlərindən zümzümə edir, özümü xəyalən o dövrdə hiss edirdim.

Nəhayət, müqəddəs Konstantinovo kəndinə çatdıq. Susmuşdum, özümdən asılı olmayaraq həyəcan keçirirdim. Qoruq-muzeyin sahəsinə daxil olmaq üçün bilet almalıydıq, lakin nahar vaxtı olduğundan bir qədər gözləməli olduq. İndi, bir neçə dəqiqədən sonra yaxından tanış olacağımız sahəni uzaqdan seyr edir, rus kəndinin gözəlliklərindən aldığımız ilk təəssüratları bölüşürdük.

Muzey 1965-ci il oktyabrın 2-də Yeseninın anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə təşkil edilmiş və SSRİ Nazirlər Sovetinin 7 mart 1984-cü il tarixli sərəncamı ilə "Dövlət Muzey-Qoruğu" statusu almışdır. Muzey 14,6 hektar sahəni əhatə edir.

Nəhayət, bilet alıb qoruğa daxil olduq. Uzaqdan diqqətimizi hər tərəfi alçaq hasara alınmış kiçik birmərtəbəli bina cəlb etdi. Bu, Yeseninın təhsil aldığı kənd məktəbi idi. Lakin, təbii olaraq, ziyarətimizi Yeseninın doğulduğu evdən başlamaq qərarına gəldik.

YESENİNİN EV MUZEYİ

*Yeseninın anadan olduğu evin önündə.
Ryazan, Konstantinovo kəndi,
31 iyul 2009-cu il*

Yeseninın doğulduğu ev kəndin, demək olar ki, lap mərkəzində yerləşir. Evdən «Казанской иконы Божией матери» kilsəsinə, Oka çayına və Yeseninə sönməz ilham verən Ryazan düzənliklərinə möhtəşəm mənzərə açılır. Ev 1871-ci ildə Yeseninın babası N.O.Yesenin tərəfindən tikilmişdir. 1910-cu ildə yanğın nəticəsində ev yanır və Yeseninın atası bir az kiçik ölçülü yeni ev tikir və həyətyanı sahə alır. Lakin 1922-ci ilin avqustunda yenidən yanğın baş verir və ev demək olar ki, tamamilə yanaraq yarırsız hala gəlir. Təxminən 2 il Yeseninın valideynləri kiçik qızları A.A.Yesenina ilə bağlarında qurduqları müvəqqəti daxmada yaşayırlar. Nəhayət, 1924-cü ildə burada, Yeseninın şəxsi iştirakı və maliyyə köməkliliyi ilə, yeni ev tikilir.¹

Həyətdə daxil olmamış düz girişin ağzında möhtəşəm bir qovaq ağacı diqqəti cəlb edir. Bu ağac 1924-cü ildə kəndə səfəri zamanı Yeseninın özü tərəfindən əkilmişdir. Ağaca Moskva "Sağlam meşə" («Здоровый лес») təşkilatı tərəfindən xüsusi xidmət göstərilir.

Evin qarşısında ziyarətçiləri çinar və ağcaqayınlar arasında şairin abidəsi salamlayır. Ev giriş hissədən, hər biri təxminən 10 kv.m olan 3 balaca otaqdan, kiçik mətbəxdən və təxminən 18 kv.m. zaldan ibarətdir. Evdə hər şey sanki Yeseninın sağlığında olduğu kimi yerləşdirilmişdir.

¹Həmin ev 2001-ci ildə yenidən bərpa edilmişdir.

Hər bir əşyada - şairin yatdığı çarpayı, onun yanında sevimli kitablarını və şəxsi əşyalarını saxladığı sandıqca, qədimi divar saati, kiçik ikona, 1909-cu ildə dördillik kənd məktəbini bitirərkən ona verilmiş tərifnamə, mətbəxdə şairin sağlığında evdə işlədilən samovar, qab-qacaq və s. əşyalarda Yesenin nəfəsi duyulur. Anasının otağında taxta asılıqandan onun "Anama məktub" («Письмо матери») şeirində xüsusi ilhamla təsvir etdiyi köhnə dəbli məşhur «ветхий шушун»¹ geyimi asılmışdır.

Həyatı sahədə 1913-cü ildə tikilmiş köhnə anbar durur. Bura Yesenin ən çox sevdiyi guşələrdən biri olmuşdur. Yesenin yay vaxtı evlərinə gələrkən bu anbara çəkilərək işləməyi, dincəlməyi və həftə gecələməyi çox sevərmiş.

Anbarda Yesenin yatdığı çarpayı və balaca iş stolu indi də olduğu kimi saxlanılır. Anbarın ətrafında Yesenin bacılarının xatirələrinə əsasən sonradan salınmış gilənar və alma bağı həyatə xüsusi gözəllik verir.

Yesenin 1925-ci ildə bacısı E.A. Yeseninaya yazdığı "Bacıma məktub" («Письмо к сестре») şeirində öz gilənar bağlarını belə xatırlayır:

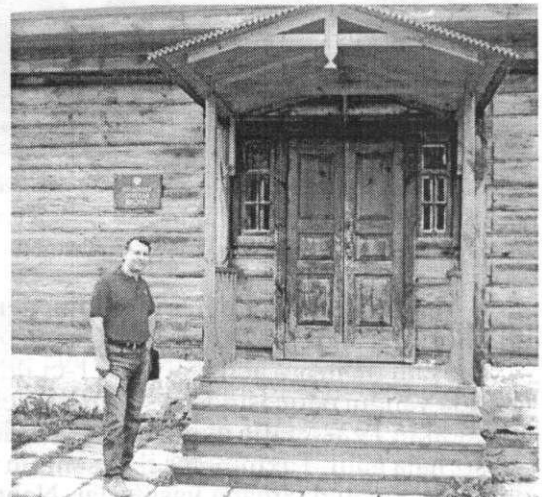
Привет, сестра!
Привет, привет!
Крестьянин я иль не крестьянин?!
Ну как теперь ухаживает дед
За вишнями у нас, в Рязани?

Ах, эти вишни!
Ты их не забыла?
И сколько было у отца хлопот,
Чтоб наша тощая и рыжая кобыла
Выдергивала плугом корнеплод...²

Yesenin anadan olduğu ev 1965-ci il oktyabrın 2-də anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə "ev-muzey" statusu almışdır.

YESENİNİN TƏHSİL ALDIĞI DÖRDİLLİK MƏKTƏB (Земская школа)

Məktəb binası Yesenin ev muzeyindən təxminən 70-80 metrlik məsafədə yerləşir. Yesenin buraya 1904-cü ildə - 9 yaşında daxil olmuş və məktəbi 1909-cu ildə bitirmişdir. Vaxtilə Yesenin atası da həmin məktəbdə 3 il təhsil almışdır. Dördillik məktəbdə ilk 3 ildə rus dili, kilsə-slavyan dili (oxu və yazı), hesab, şəriət, 4-cü sinifdə isə tarix və coğrafiya dərsləri keçirilmişdir. Muzey bələdçisinin verdiyi məlumatlara görə, məktəbdə davranış məsələsində bir qədər problemli olsa da³, Yesenin öz istedadı ilə hamıdan fərqlənərək məktəbi tərifnamə ilə bitirmiş⁴ və ona məktəb tərəfindən əlavə həvəsləndirici hədiyyə - N.V. Qoqolun seçilmiş əsərləri bağışlanmışdır.

Yesenin təhsil aldığı dördillik kənd məktəbi.
Ryazan, Konstantinovo kəndi,
31 iyul 2009-cu il

¹ Так забудь же про свою тревогу,
Не грусти так шибко обо мне.
Не ходи так часто на дорогу

В старомодном ветхом шушуне. (Собрание сочинений в трех томах. //Москва, Издательство «Правда», 1983. Т-1, с.169)

² Собрание сочинений в трех томах. //Москва, Издательство «Правда», 1983. Т-1, с.374

³ Elə bu səbəbdən Yesenin 3-cü sinifdə oxuyarkən 1 il sinifdə saxlanmışdır və dördillik məktəbi 5 ilə bitirmişdir.

⁴ Bu tərifnamə Yesenin ev muzeyində saxlanılır.

Məktəbdə Yeseninlə bağlı xeyli sənəd – sinif jurnalından şagirdlərin siyahısı olan səhifə, rüblük qiymət cədvəli, hesab dərində istifadə edilən böyük hesablayıcı sayqac, Yesenin oturduğu parta və s. əşyalar muzeyin əsas eksponatları kimi nəvazişlə qorunur.

Bu məktəbdən sonra Yesenin 1909-1912-ci illərdə Ryazan yaxınlığında, doğma kəndindən təxminən 60 km. məsafədə olan Spas-Klepiki şəhərindəki ikinci dərəcəli müəllimlik məktəbində oxumuşdur. Onun əsl şairlik istedadı da məhz bu illərdə özünü göstərməyə başlamışdır.

“ANNA SNEQİNA” POEMASI MUZEYİ

Muzey 1995-ci ildə Konstantinovo kəndinin son mülkədar qızı olan L.İ. Kaşinanın (1986-1937) malikanəsində təşkil edilmişdir. Poemanın baş qəhrəmanı Anna Sneqinanın əsas proobrazı məhz L.İ. Kaşınadır. Yeniyetmə dövründə Yesenin dəfələrlə bu evdə olmuş, 1918-ci ildə yazdığı «Зеленая прическа» şeirini¹ bu gözəl, gənc mülkədar qızına həsr etmişdir. “Anna Sneqina”-ni oxuyarkən şairin gənc mülkədar qızına saf məhəbbət hissləri duyulur.

İnqilabdan sonra, 1918-ci ildə malikanə milliləşdirilmiş və L.İ. Kaşına Moskvaya köçmüşdür. Elə həmin il Yesenin şəxsi təşəbbüsü və məsləhəti ilə malikanədə kənd ambulatoriyası təşkil edilmişdir. Sonralar burada kənd məktəbində dərs demək üçün kənardan gəlmiş müəllimlər yaşamışlar. Ümumiyyətlə, 1969-cu ilə qədər bura müxtəlif məqsədlərlə istifadə edilmiş, 1969-cu ildən isə ədəbi muzey kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

Nəhayət, 1995-ci ildə Yesenin anadan olmasının 100 illiyi ərəfəsində burada onun məşhur “Anna Sneqina” poemasına həsr edilmiş unikal muzey təşkil edilmişdir. Dünyada bir əsərə həsr edilmiş cəmi 6 belə muzey mövcuddur. Bunlar – Şerlok Holms (İngiltərə), Tom Soyver (ABŞ), Don Kixot (İspaniya), Baron Münhauzen (Almaniya və Latviya), Stantsionniy smotritel (Rusiya) muzeyləridir.

Muzeydə Yeseninlə və “Anna Sneqina” poemasının qəhrəmanı L.İ. Kaşına ilə bağlı tarixi əşyalar toplanmışdır. Buradakı şərait L.İ. Kaşinanın oğlu Q.N.Kaşinin (1906-1985) xatirələri əsasında o dövrün stilinə uyğun olaraq bərpa edilmiş, həmin dövrdə mülkədar ailələrinə məxsus ab-hava yaradılmışdır. “Anna Sneqina” poemasının əlyazması, Yesenin ilk şeirlər toplusu olan «Радунца» kitabı, ev sahibəsinə məxsus qədimi royal, L.İ. Kaşinanın məşhur ağ örpəyi (белая накидка)² və bir sıra başqa şəxsi əşyaları muzeyin qiymətli eksponatlarındandır. Burada Yesenin haqqında saxlanmış yeganə sənədli filmə baxmaq, Yesenin öz səsinə (“Puqaçov” poemasından bir parça) qulaq asmaq mümkündür.

Malikanənin həyatında böyük zövqlə salınmış alma bağı ətrafa xüsusi gözəllik verir.

ELMİ - MƏDƏNİ MƏRKƏZ - ƏDƏBİ MUZEY

Elmi-mədəni mərkəz – ədəbi muzey 1990-cı ildə təşkil edilmişdir. Burada Yesenin yaradıcılığının bütün dövrlərini əhatə edən eksponatlara rast gəlmək olar. Onun sağlığında dərc olunan və indi demək

¹Собрание сочинений в трех томах. //Москва, Издательство «Правда», 1983. Т-1, сәh.120

²Когда-то у той вон калитки

Мне было шестнадцать лет.

И девушка в белой накидке

Сказала мне ласково: Нет! (“Anna Sneqina” poemasından, Собрание сочинений в трех томах.

//Москва, Издательство «Правда», 1983. Т-2, сәh.41)

olar ki, antikvar hesab edilən şeir kitabları, “Anna Sneqina” poemasını yazarkən işlədiyi yazı stolu¹, şairin şəxsi əşyaları – qələm, mürəkkəbqabı, mürəkkəbqurudan, qəlyan və s., müxtəlif şeirlərin unikal əlyazmaları, şairin valideynlərinə məxsus müxtəlif şəxsi əşyalar, onun həyatının son dəqiqələrini özündə əks etdirən şəkillər və s. eksponatlar buraya gələnləri uzaq 1925-ci ilə aparır. Muzeydə mənim diqqətimi cəlb edən ən maraqlı eksponatlardan biri şairin Qafqaz həyatı ilə bağlı yaradılmış guşə oldu. Çox da zəngin olmayan guşədə Azərbaycan xalçasını və çoxsaylı şəkillər arasında Bakının – İçərişəhərin dar küçələrinin şəklini görmək xeyli xoş oldu. Guşədə eləcə də Yesenin Bakıda, Tiflisdə və Batumda olduğu vaxtlar yazdığı “İran nəğmələri” silsiləsindən olan bir sıra şeirlərin unikal əlyazmaları saxlanılır.

Təxminən 4 saatdır ki, qoruq-muzeyin ərazisindəyik. Bir vaxtlar qoynunda Yesenin kimi bir dahini bəsləyən, indi bizi xəyalən 100 il əvvələ aparən bu əsrarəngiz gözəllikdən doya bilməsək də, ayrılmaq məcburiyyətindəyik. Vaxtı mümkün qədər ləngitmək məqsədilə tənbel addımlarla çıxışa doğru irəliləyirik. Ayrılıq kədərini dilimdəki zümzümə daha da dərinləşdirir:

До свиданья, друг мой, до свиданья.
Милый мой, ты у меня в груди.
Предназначенное расставанье
Обещает встречу впереди.

До свиданья, друг мой, без руки, без слова,
Не грусти и не печаль бровей,-
В этой жизни умирать не ново,
Но и жить, конечно, не новей.²

*Yeseninə sönməz ilham verən əngilliklərdən biri.
Ryazan, Konstantinovo kəndi,
31 iyul 2009-cu il.*

¹Əslində bu stolun burada deyil, “Anna Sneqina” poeması muzeyində olması təbii görünür və bu haqda müzey bələdçisinə verdiyim təklifim də xoş bir razılıq təbəssümü ilə qarşılandı.

²Bu şeir Yesenin qələmindən çıxan son poetik şedevrdir. Şeiri Yesenin ölümündən cəmi bir neçə saat əvvəl – 1925-ci il dekabrın 27-də öz qanı ilə yazmışdır.